

Ka teisi illustratsioone (eelkõige Richteri poolt tehtud joonistused Nuubia templitest ja muudest arheoloogilistest muististest jne) võiks olla rohkem, kuna Richteri pärandist on antud raamatus avaldatud vaid üksikud tema joonistest. Teosel oleks võinud olla ka ingliskeelne kokkuvõte, mis oleks võimaldanud üldjoontes raamatu sisu ning põhieesmärkidega tutvuda ka saksa keelt mitteoskaval lugejal.

Lõpetuseks tahaks lisada, et tegemist on väga tugeva ja põhjaliku monograafilise uurimistöega, millest on kindlasti suur kasu nii egiptoloogidele ja orientalistidele laiemalt kui ka 19. sajandi Eesti- ja Liivimaa ajaloo (eriti aadelkonna) uurijatele.

VLADIMIR SAZONOV

Vanhan Suomen arkistot: arkiven från Gamla Finland, toimittaneet Eljas Orrman, Jyrki Paaskoski, Arkistolaitoksen yleisluettelo VI, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1385 (Porvoo 2012), 400 lk. ISBN 9789522223821.

Soome ajaloos sageli esinev nimetus *Vanhan Suomen* (Vana Soome) on kergelt anakronistlik. See oli mitteametlikult kasutusel lühikest aega seoses kogu Soome liitmisega Venemaaga 1809. aastal ning selle nimetusega tähistati neid Soome alasid, mille Venemaa oli saanud juba varem Uusikau-punki ja Turu rahuga (vastavalt 1721. ja 1743. aastal). 1811.–12. aastal ühendati need piirkonnad Soome suurvürstiriigiga. Seega on nn Vana Soome selgete ajaliste piiridega tervik, mille uurimisega on tegelenud eelkõige 18. sajandi ja 19. sajandi alguse asjatundjad. Vana Soome ei olnud siiski territoriaalses mõttes püsiv. Alguses koosnes see ala Viiburi lääni idaosast ja Käkisalmi lääni lõunaosast. Hiljem, seoses Turu rahuga 1743. aastal, laiienes ala lääne poole, haarates Kymenlaakso ja Lõuna-Savo ning selle piiriks sai Kymijoki.

Vana Soome territooriumi eri osadel oli vägagi erilaadne varasem ajalugu. Kui Käkisalmi lään kuulus 1617. aastal Venemaalt Rootsile võidetud valduste hulka, siis läänepoolsed alad olid kaua olnud Rootsi valduses. Siiski olid ka viimatimainitud piirkondade vahel ühiskondlike olude osas suuri erinevusi: Viiburi pooltel olid kehtima jäänud 17. sajandi Rootsi

seadused, Kymenlaaksos ja Lõuna-Savos aga jõuti omaks võtta Rootsi 18. sajandi juriidiline ja administratiivne süsteem.

Mida ühist oli Vanal Soomel Venemaa veidi lõunapoolsemate Läänemere kubermangude Eestimaa ja Liivimaaga? Vana Soome kuulus keisririigi läänepoolsete erilaadsete piirkondade hulka, mida valitseti oma eeskirjade alusel, nii nagu ka Eesti-, Liivi- ja Kuramaad (Ingerimaa seevastu sulandus täielikult Venemaasse). Vana Soome ja Balti kubermangude keskne valitsemine Peterburis oli koondatud samadesse valitsusasutustesse – Vene kammerkolleegiumi ja juriidiliste asjade kolleegiumi osakondadesse –, ja lisaks toimus see ka suures osas samas, saksa keeles. Seega oli Baltimaadel ja Vanal Soomel 18. sajandi teisel poolel ja 19. sajandi alguses paljugi ühist. Üllataval kombel ei ole aga nende kohta seni tehtud mitte mingisugust võrdlevat uurimust. Osalt on see olnud tingitud Vana Soome arhiivide läbipaistmatuses ja raskesti kättesaadavusest ning muidugi ka keeleprobleemidest – selle ala ajaloo uurija peab oskama hästi nii rootsi, saksa kui ka vene keelt.

Nüüd on aga uurijatel olemas abivahend, mis aitab ületada mitmeid raskusi. Soome Rahvusarhiiv on avaldanud Soome Kirjanduse Seltsi sarjas pakku, 400-leheküljelise soome- ja rootsikeelse köite, milles kaks teenekat teadlast – Jyrki Paaskoski ja Eljas Orrman – selgitavad põhjalikult Vana Soome valitsemiskorda ja arhiive. Vana Soome arhiividest kirjeldatakse teoses hoolikalt neid, mida säilitatakse Helsingis Rahvusarhiivis ja Mikkelis maakonnaarhiivis, kuid lisades võetakse arvesse ka Leningradi oblasti Riiklikus Arhiivis Viiburis ja Karjala Vabariigi Rahvusarhiivis Petroskois olevaid materjale. Sel moel on Vana Soome ajaloo allikmaterjal peaosas esitatud, välja on jäänud Peterburi ja Moskva ajalooarhiivide kogudesse kuuluv, kuid nende puhul on olemas viide Helsingis säilitatavatele mikrofilmidele. Teosega on õnnestunud moel liidetud ka juba varem publitseeritud Erkki Kuujo uurimus Vana Soomes ametikeelena olulise saksa keele esinemisest eri arhiivides.

Eesti lugejale peaks kõige suuremat huvi pakkuma Jyrki Paaskoski umbes 160-lehekülje pikkune ülevaade Vana Soome valitsemise ajaloost. See piirkond erineb Eesti- ja Liivimaast selle poolest, et seal ei toimunud vallutusega seoses mingit privileegide kinnitamist ja elanikele tagati ainult vabadus usuasjades, mis tähendas Rootsi 1686. aasta kirikuseaduse aktsepteerimist. Erinevalt Eesti-, Liivi- ja Saaremaast ei märgitud Vana Soome erioigusi ka 1721. aastal sõlmitud Uusikaupunki rahulepingusse. Rootsi aja pärand jäi sel alal siiski kohtusüsteemi ja maksustamise alal tegelikkuses paljuski kehtima ja see suund tugevnes veelgi pärast 1743. aastat, sest siis

liidetud alade valitsemisele oli jõudnud mõju avaldada juba ka Rootsis 1734. aastal vastu võetud uus seaduste kogu. Seega jäi Vana Soome lääneosas 18. sajandi teisel poolel kasutusele modernsem õigustava kui idaosas.

Vana Soome eripära säilimise põhjuseks ei olnud seega privileegid, vaid hoopis muud tegurid. Üks nendest oli Peeter I jaoks eeskujuks olnud Rootsi valitsemismudel, mis tõkestas pärisorjuse levimist Vana Soome alale nii nagu ka Ingerimaale. Piirkonda tekkis küll nn annetatud maid (soome keeles *lahjoitusmaa*), kuid nende talupoegi kaitses Rootsi aja kohtute erapooletus ja seaduslikkuse austamine. Ka elanike maksustamine jäi pärast lühiaegset ja ebaõnnestunud katset seda muuta täielikult Rootsi-päraseks. Piirkonna erilaadse iseloomu säilimine tulenes ka sellest, et Viiburi ja Käkisalme provintside asju käsitleti samades ametites kui Liivimaa ja Eestimaa omasid. Sealtkaudu kandus Vana Soome aladele ohtralt ka Baltikumist pärit valitsemiskultuuri, mille mõjul sealsed ametnikud ja ka kõrgemate seisuste esindajad hakkasid saksastuma või venestuma.

Nii nagu mujalgi Venemaal ja Baltikumis, tähendas Katariina II valitsemisreform 1784. aastal ka selles piirkonnas vanade traditsioonide katkemist. Maksustamises mindi üle pearahamaksu süsteemile, mis oli kasutusel Venemaa sisekubermangudes. Kolleegiumid kaotati ja nende ülesanded anti üle kubermanguvalitsustele. Viiburi kubermangust moodustati asehaldurkond, mille eesotsa pandi keisrinna perekonna sugulane Württembergi prints Friedrich Wilhelm. Ala majanduslik valitsemine koondati Viiburis tegutsevasse kameraalkohtusse. Uuenduseks oli ka selle ala aadlike jaoks loodud aadlinõukogu, millega neile anti esimest korda õigus osaleda ühiskondlike asjade otsustamisel. Asehalduri ametikoht kaotati küll juba 1792. aastal ja 1797. aastal mindi üldiselt tagasi vanade, enne Katariina II aega eksisteerinud struktuuride juurde. Vana Soome nimi muudeti juba 1802. aastal ennetavalt Soome kubermanguks. Selles on uurijad näinud Venemaa plaani vallutada kogu Soome, mis leidis 1808.–09. aastal aset. 1802. aastal allutati Viiburi piirkonna kooliamet taasavatud Tartu ülikoolile ja sellega algas sealsete ametimeeste viimane kiire saksastamiseperiood, millel oli hiljem väga suur tähtsus juba ka Soome suurvürstiriigi eelkõige kultuurielu alal.

Vana Soome ühendamine muu Soomega kestis kogu 19. sajandi esimese poole ja haaras tervet sarja abinõusid, mis töid kaasa ühiskonnas suure murangu. Suurvürstiriigi haldus ja kiriklik juhtimine viidi alal sisse nii radikaalsel moel, et seda on hiljem võrreldud Ida-Saksa ühendamisega Saksa Liitvabariigiga. Ühendamise tulemusena algas ka pika aja peale veninud

annetusmaade talupoegade maade erastamine, mida võib teatud määral võrrelda Eestis 19. sajandi teisel poolel toimunud talude pärisestamisega.

Arhiive esitleb teoses Eljas Orrman ning nende loetelu haarab umbes 250 lehekülge ja on põhjalikkuse tõttu vägagi tähelepanuväärne. Vene ametkonnad loovutasid 19. sajandi jooksul mitmeid akte ja terveid arhiivimaterjalide sarju Moskva ja Peterburi arhiividest Soome, mistõttu sealsetesse rahvusarhiivi on sel moel vähehaaval kogunenud hulgaliselt Vene keskvalitsuste materjale. Kohalik materjal koondati 19. sajandil Viiburi läänivalitsusse, kust see mitmete keerdkäikude kaudu jõudis lõpuks Mikkeli maakonnaarhiivi. Orrman on arhiiviloeteluga liitnud ka ulatuslikke ülevaateid eri arhiivimoodustajate, eelkõige ametite tegevustest ja ajaloost. Nimekirja koostamisel on osalenud ka Matti Walta (Soome Rahvusarhiiv) ja Jari Oinonen ning Eila Salo (Mikkeli maakonnaarhiiv).

Vana Soome arhiivide kohta on võimalik lisaks saada ülevaadet ka internetis Soome arhiiviameti elektroonilise VAKKA-andmebaasi abil (<http://www.arkisto.fi>). Arhiive on ka digitaliseeritud ja neid on võimalik kasutada digiarhiivi kaudu (<http://digi.narc.fi/digi/>).

KARI TARKIAINEN